

Marko PETRAK*

CARL SCHMITT I BALDO BOGIŠIĆ**

Apstrakt: Cilj je ovog rada prikazati odnos Carla Schmitta spram Balda Bogišića. Carl Schmitt (1888–1985), jedan od najznačajnijih europskih pravnikâ i filozofa prava i politike u prošlom stoljeću nije se mogao susresti sa Baldom Bogišićem (1834–1908), znamenitim cavtatskim pravnikom i polihistorom te tvorcem *Opšteg imovinskog zakonika za Knjaževinu Crnu Goru* (OIZ) (1888) za vrijeme života ovog potonjeg. Međutim, stjecajem obiteljskih okolnosti, Schmitt 1925. godine ljetuje u Cavtatu, gdje se dublje upoznao i nedvojbeno ostao fasciniran Bogišićevim likom i djelom. Pisani tragovi o Schmittovim cavtatskim danima sačuvani su u tri različita izvora: njegovoj korespondenciji, njegovom dalmatinskom putopisu te konačno u njegovim dnevnicima iz tog vremena. Schmitt je smatrao kako je Bogišić jedan od malobrojnih „Velikih Ilira” tijekom cjelokupne povijesti tog prostora, tj. onih epohalnih osobnosti koje su utjelovile *genius loci* Ilirije: njeno jedinstvo u različitosti tradicija mnoštine religija, naroda i jezika. Pored toga, Schmitt je Bogišića, uz Švicarca Eugena Hubera (1849–1923), smatrao najvećim kodifikatorom civilnog prava uopće. U radu će se nastojati objasniti razlozi ovakva Schmittova laudativnog odnosa prema Bogišiću te pokazati zbog čega nam Schmittova razmatranja otvaraju nova vrata za produbljeno čitanje i razumijevanje lika i djela Balda Bogišića.

Ključne riječi: *Bogišić, Carl Schmitt, kodifikacija, OIZ, Cavtat*

UVODNE NAPOMENE

Naslov ovih kratkih i preliminarnih razmatranja vjerojatno će na prvi pogled izazvati čuđenje. Carl Schmitt (1888–1985), jedan od najvećih i najznačajnijih kontinentalnih europskih pravnikâ u 20. stoljeću,

---

* Prof. dr Marko Petrak, Katedra za Rimsko pravo, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

** Besjeda održana 17. aprila 2018.

bio je tek dvadesetogodišnji student u trenutku kada je sa ovoga svijeta otišao Baldo Bogišić (1834–1908), jedan od najznamenitijih pravnika i polihistora Jugoistočne Europe te stvaratelj u svjetskim razmjerima jedinstvenog *Opšteg imovinskog zakonika za Knjaževinu Crnu Goru*. Međusobno se nijesu poznavali. Bogišićeva kodifikacija, kruna njegova života i djela, stupila je na snagu točno u danima Schmittova dolaska na ovaj svijet, u srpnju 1888. godine. Ipak, Schmitta je životna sudbina koje desetljeće i po nakon Bogišićeve smrti nanijela u njegov rodni Cavtat, gdje se dublje upoznao i nedvojbeno ostao fasciniran značajnim tragovima Bogišićeva postojanja te njegovim epohalnim ostvarenjima. Taj susret Schmitta sa Bogišićevom ostavštinom nastojat će se ocrtati u ovom prilogu.

Pored toga što je bio jedan od najvećih i najznačajnijih kontinentalnih europskih pravnih znanstvenika u 20. stoljeću, posebice u sferi javnog prava, Schmittov *opus* izvršio je nadasve relevantan utjecaj na čitav niz srodnih disciplina, u rasponu od politologije preko filozofije do teologije. Schmittov konzekventan antiliberalni diskurs, usredotočen, *inter alia*, na jake figure poput diktatora, suverena, pa čak i *Führera* — što ga je u jednom periodu života dovelo u neposrednu političku blizinu potonjega, priskrbivši mu nimalo laskavu titulu „krunskog pravnika Trećeg Reicha” (*der Kronjurist des Dritten Reiches*) — sve do danas gotovo magnetski privlači pojedine vodeće mislioce današnjice, ne samo desne, već i lijeve političke provenijencije, u rasponu od Alaina de Benoista preko Giorgia Agambena do Slavojka Žižeka, povezane kritikom postojeće liberalne demokracije i pokušajima promišljanja njene alternative¹.

Kako se taj *kolos* europske pravne misli prošlog stoljeća zatekao 1925. godine u „malom mistu” Cavtatu i kako se tamo „u duhu” susreo sa

---

¹ Literatura o Schmittu danas je gotovo nepregledna. Stoga upućujemo svega na tri uvodna djela u kojima se može naći daljnja relevantna literatura o njemu: Noack, *Carl Schmitt. Eine Biographie*, Berlin, 1993; Mehring, *Carl Schmitt. Aufstieg und Fall. Eine Biographie*, München, 2009; Meierhenrich, Simons (eds.), *The Oxford Handbook of Carl Schmitt*, Oxford, 2016; u našoj sredini, filozofski je relevantan sljedeći kraći prinos: Kopic, „Carl Schmitt *redivivus*”, u: *Proces Zapadu. Metapolitički ogledi*, Dubrovnik, 2003, 27 i sl.; usp. i Ravlić, *Suvremene političke ideologije*, Zagreb, 2003, 134 i sl.

Baldom Bogišićem, nedvojbeno najvećom figurom tog dalmatinskog drevnog urbanog mikrokozmosa?²

Odgovor na to pitanje treba tražiti u Schmittovim obiteljskim odnosima sredinom dvadesetih godina prošlog stoljeća. Njegova tadašnja zaručnica kao buduća supruga potjecala je iz srpske obitelji iz kontinentalne Hrvatske te su ljeta 1925. godine proveli na vjereničkom putovanju po Dalmaciji³. U okviru tog putovanja — u vremenu od 29. kolovoza do 16. rujna — Schmitt boravi u Cavtatu, smjestivši se u tamošnjem Franjevačkom samostanu Gospe od Snijega. Pisani tragovi o Schmittovim, očito duboko doživljenim, cavtatskim danima sačuvani su u tri različita izvora: njegovoj korespondenciji, njegovom dalmatinskom putopisu te konačno u njegovim dnevnicima iz tog vremena. Središnja figura svih Schmittovih napomena o Cavtatu jest nedvojbeno Baldo Bogišić.

SCHMITT I BOGIŠIĆEVA BIBLIOTEKA

Bogišić, Schmitt i Samostan Gospe od Snijega. Kako je ta cavtatska redovnička ustanova spojila „u duhu” ova dva iznimna pravnik?⁴ Prema volji Bogišićeve sestre, Marije Bogišić-Pohl (1837–1920), njegove jedine nasljednice, iznimno značajna biblioteka velikog pravnika zajedno s vrijednim zbirkama, trebala je biti trajno smještena u navedeni samostan kao „Bogišićev muzej i biblioteka”. Međutim, do smještaja te institucije u prostor Franjevačkog samostana nikada nije došlo. U vrijeme

---

² Literatura o Bogišiću također je sve obuhvatnija. Stoga upućujemo samo na do sada najvažnije kao i na najnovije knjige u kojima je sadržana i mnogobrojna daljnja literatura o njegovu liku i djelu: Martinović, *Valtazar Bogišić*, I. Istorija kodifikacije crnogorskog imovinskog prava, Cetinje, 1958; Zimmermann, *Valtazar Bogišić 1834–1908. Ein Beitrag zur südslavischen Geistes- und Rechtsgeschichte in 19. Jahrhundert*, Wiesbaden, 1962; Pupovci, *Valtazar Bogišić*, Podgorica, 2004; Kregar/Bogišić/Čepulo/Miladin/Ravlić/Hameršak (eds.), *Bogišić i kultura sjećanja. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u prigodi stote godišnjice smrti Balda Bogišića*, Zagreb, 2011; Rašović, *Bogišićeve pravne izreke. Skladnosti između rimskopravnog i crnogorskog narodnog vrela*, Podgorica, 2016.

³ O Schmittovom životu u toj godini, uključujući i putovanje po Dalmaciji, v. npr. Mehring, *op. cit.*, 193 i sl.

⁴ O povijesti i značenju tog Franjevačkog samostana v. Velnić/Badurina, *Samostan Snježne Gospe u Cavtatu: 1484–1984*, Cavtat, 1984.

Schmittova boravka kod cavtatskih fratara, Bogišićeva je biblioteka bila smještena u jednoj prostranijoj kući u središtu Cavtata koju je nakon smrti Bogišića stekla njegova sestra. Budući da su, po volji Bogišićeve sestre, kustosi njegove biblioteke i zbirke bili upravo navedeni franjevci, nije teško razvidjeti kako se Schmitt našao usred Bogišićeva knjižničkog blaga⁵.

Šta je Schmitt kazao o tom blagu? U njegovu pismu od 14. rujna 1925, upućenom Rudolfu Smendu (1882–1975), jednom od najvećih njemačkih znanstvenika javnog prava u 20. stoljeću⁶, objavljenom prvi put tek prije nekoliko godina, Schmitt ističe sljedeće:

„Ovdje sam u biblioteci velikog južnoslavenskog pravnika Bogišića mogao lijepo raditi te sam imao čudestan boravak. Biblioteka koja obuhvaća 18.000 svezaka, prelijepi je spomenik bogatog i veličanstvenog života; ona očito ima svoju posebnu sudbinu, jer neće biti prodana nikakvom antikvaru, niti će biti pripojena nekoj većoj biblioteci, već stoji ovdje u potpunom miru i tišini, pod prividom skrbi koju bi trebao izvršavati jedan dokonni franjevac”⁷.

⁵ Općenito o Bogišićevoj biblioteci, njenoj povijesti i fundusu, pa i u razdoblju u kojem je Schmitt boravio u Cavtatu, v. Kastropil, „Bogišićeva biblioteka u Cavtatu”, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 2 (1951), 48 i sl.

⁶ O Smendovu životu i djelu, v. npr. Bogedain, „Rudolf Smend: Ein Beitrag zum Leben und Wirken eines großen deutschen Staatsrechtlers des 20. Jahrhunderts unter besonderer Berücksichtigung seiner Staatskirchen-, Bundestreue- und Integrationslehre”, *Jahrbuch der Juristischen Zeitgeschichte*, 15 (2014), 194 i sl., s uputama na daljnju literaturu.

⁷ Schmitt/Smend, „*Auf der gefahrenvollen Straße des öffentlichen Rechts*”. *Briefwechsel Carl Schmitt — Rudolf Smend 1921–1961*, Berlin, 2012, 48 i sl. Navedeno pismo je na srpski jezik preveo Luka Breneselović, jedan od najvećih poznavatelja Bogišićeva djela u mlađem naraštaju te urednik nadasve relevantnog izdanja *Spomenica Valtazara Bogišića o stogodišnjici njegove smrti*, knj. I–II, Beograd, 2011. Pismo je objavljeno pod naslovom „Jedno pismo Karla Šmita iz Cavtata (1925)”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 61 (2013), 342 i sl. U nastavku smo se služili Breneselovićem prijevodom uz odgovarajuće prilagodbe našem materijem jeziku. Usput, interesantno je spomenuti kako Schmitt ističe u svom dnevniku iz 1924. da je prilikom jedne svoje posjete Smendu razgovarao s njim i o Bogišiću! To dokazuje da je Schmitt već prije dolaska u Cavtat ponešto znao o liku

U svojim dnevnicima pak, objavljenim za ovo razdoblje tek 2018. godine, Schmitt ističe da se „lijepo nastanio u Franjevačkom samostanu” te da „svakodnevno vadi bilješke iz Bogišićeve biblioteke”⁸.

Fascinacija Bogišićevom bibliotekom očito je u tih nekoliko tjedana provedenih u Cavtatu prerasla u fascinaciju Bogišićevim likom i djelom.

SCHMITT I BOGIŠIĆEV LIK

Smatrajući, kako smo vidjeli, da je Bogišićeva biblioteka „prelijepi spomenik bogatog i veličanstvenog života” njena negdašnjeg vlasnika, Schmitt je posvetio nekoliko laudativnih redaka u svom pismu Smendu i osobi Balda Bogišića:

„Bogišić potječe iz ovog gnijezda (i. e. Cavtata, op. M. P.) od 700 stanovnika te je ovdje — premda je živio u Rusiji (kao profesor u Odesi), Njemačkoj, Italiji, Francuskoj, Crnoj Gori, Austriji, Mađarskoj — bio njegov lijepi zavičaj”⁹.

Polazeći od sadržaja Bogišićeve biblioteke u kojoj se ogledao njegov raskošni poliglotizam, stečen ponajprije životnim iskustvom u svim navedenim sredinama te utjelovljen u njegovom doista višejezičnom opusu, Schmitt iznosi jednu od svojih središnjih misli o ljudima i kulturi onog prostora Jugoistočne Europe kojeg po antičkom imenu *Illyricum*, politički reaktualiziranom u pretprošlom stoljeću u Napoleonovim Ilirskim pokrajinama te potom u Ilirskom pokretu, on jednostavno naziva *Ilirijom*¹⁰:

„Čitava višejezičnost ilirskog duha zrcali se u ovoj biblioteci. Sada razumijem zašto je autor Vulgate, sveti Jeronim, morao biti Ilir”¹¹.

i djelu tog znamenitog pravnika; Schmitt, *Der Schatten Gottes. Introspektionen, Tagebücher und Briefe 1921 bis 1924*, Berlin, 2014, 333.

⁸ Schmitt, *Tagebücher 1925 bis 1929*, Berlin, 2018, 6.

⁹ Schmitt/Smend, *op. cit.*, 49.

¹⁰ O nastanku ilirskog ideologema v. općenito Blažević, *Ilirizam prije ilirizma*, Zagreb, 2008.

¹¹ Schmitt/Smend, *op. cit.*, 49.

Da bi se pokušala u potpunosti shvatiti navedena Schmittova napomena o Bogišićevoj „ilirskoj” višejezičnosti, nužno je iščitati njegov kratki, no filozofijski nadahnjujući „dalmatinski putopis” pod naslovom *Ilirija. Zapisi s putovanja Dalmacijom*, objelodanjen neposredno po završetku tog putovanja, pri kraju iste 1925. godine¹².

U navedenom putopisu, Schmitt ističe da je sama bit Ilirije „nevjerojatna veza različitih rasa, ilirskog prastanovništva, Grka, Kelta, Rimljana, Germana, Slavena i Mongola, fantastična mješavina jezika i religija, zrak prepun demona, poganske antike, rimskog i grčkog kršćanstva, gnostike i Islama... Sve rase koje su se naselile u Iliriji od ove su zemlje dobile nešto novo i postale nositeljima posebnog ilirskog duha”¹³.

Navedena ilirska *unitas in diversitate*, smatra Schmitt, objavila se na izravan i poseban način u mediju jezika. Ilirija je „velika pozornica moćne i sudbonosne povezanosti mnogih naroda i jezika”¹⁴. Takva višejezičnost Ilirije napose se utjelovila u „Velikim Ilirima”, kako Schmitt naziva najveće duhove navedenog prostora tijekom povijesti:

„Veliki Iliri ne stvaraju romantičnu glazbu, već imaju jezik. Govore dakako puno jezika. Čini se kao da su im svi europski jezici poznati, kao da u ilirskom duhu leži neka posebna, jako čudna vrsta višejezičnosti”¹⁵.

Imenujući pojedine „Velike Ilire” kao najveće osobe toga podneblja od antičkih vremena do 20. stoljeća, Schmitt je među te rijetke odabranike uvrstio i Balda Bogišića:

„Ilirija, zemlja Dioklecijanova, svetog Jeronima, evangeličkog teologa Flaciusa Illyricusa, biskupa Strossmayera, velikog, mnogojezičnog pravnika Bogišića, kipara Meštrovića, njemačkog pjesni-

¹² Schmitt, „Illyrien. Notizen von einer dalmatinischen Reise”, *Hochland*, 23 (1925), 293 i sl. Taj „dalmatinski putopis” je ponovno objavljen u: Schmitt, *Staat, Großraum, Nomos. Arbeiten aus den Jahren 1916–1969*, Berlin, 1995, 483 i sl. Navedeni Schmittov kratki tekst prevela je 2015. na hrvatski jezik Renata Trischler, čiji smo prijevod uglavnom slijedili, međutim, za sada je, nažalost, on dostupan samo u virtualnom prostoru („Večernjakova blogosfera”).

¹³ Schmitt, *Staat, Großraum, Nomos*, 484.

¹⁴ *Ibid.*, 486.

¹⁵ *Ibid.*, 485.

ka Theodora Däublera ili mladoga, u ratu poginuloga Srbina Bojića, jedinog velikog herojskog pjesnika koji je istaknuo Svjetski rat¹⁶.

No kakva je zapravo narav te „ilirske višejezičnosti” koja se ozbiljila *par excellence* i kod „mногоjezičnog pravnika Bogišića”? Schmitt o tome donosi nadasve značajne uvide, smatrajući da je ta višejezičnost „posebna spremnost duha, odricanje od utilitarizma samo praktičnog sporazumijevanja, to je sposobnost da se drugome jeziku dopusti da poput pratitelja hoda rame uz rame, s njim razgovarati kao sa čovjekom, ne uzimati ga poput oruđa u ruku¹⁷. Prema njegovu zaključnom shvaćanju o ovoj temi „to je jedino moguće u zemlji granica, tamo gdje je u ljudima ostalo zajedništvo opsežne povijesti mnogih iskustava...”¹⁸.

Poznavatelji Schmittova djela neće lako na prvi pogled u navedenim rečenicama, prožetim toposima poput „zajedništva”, „moćne i sudbosne povezanosti mnogih naroda”, „hoda rame uz rame” i „ljudskog razgovora”, prepoznati autora rasprave *Der Begriff des Politischen*, jednog od ključnih i nadasve utjecajnih kraćih radova filozofije politike u prošlom stoljeću, koja doslovce od svojih prvih rečenica pojam „neprijatelja” (*der Feind*), odnosno razlikovanje prijatelja i neprijatelja, postavlja na razinu konstitutivnog pojma čitavog svijeta politike¹⁹.

Premda bi se u ovom kontekstu na površinskoj razini moglo reći da je Schmitta možda „razblažilo” mediteransko ozračje cavtatskog ljeta te ga potaklo na (za njega) netipična razmatranja o suživotu i zajedništvu, ne treba zaboraviti da je taj veliki njemački pravnik bio veliki poklonik René Guénona (1886–1951), izuzetnog prošlostoljetnog otkrivaatelja i pronositelja tradicijskih mudrosnih i sakralnih učenja. Središnji

¹⁶ *Ibid.*, 486.

¹⁷ *Ibid.*, 487.

¹⁸ *Ibid.*, 487.

¹⁹ Schmitt, *Der Begriff des Politischen*, München/Leipzig, 1932, u kojem jedna od prvih rečenica glasi: „Die spezifisch politische Unterscheidung, auf welche sich die politischen Handlungen und Motive zurückführen lassen, ist die Unterscheidung von Freund und Feind” („Specifično političko razlikovanje, na koje se mogu svesti politička djelovanja i motivi, jest razlikovanje prijatelja i neprijatelja”); o navedenoj Schmittovoj raspravi v. npr. Böckenförde, „Der Begriff des Politischen als Schlüssel zum staatsrechtlichen Werk Carl Schmitts”; u: *Recht, Staat, Freiheit. Studien zur Rechtsphilosophie, Staatstheorie und Verfassungsgeschichte*, Frankfurt am Main, 1991, 344 i sl.

metafizički pojam Guénonove misli svakako je primordijalna tradicija (*tradition primordiale*) kao iskon svekolike duhovnosti u svijetu, koja se različito očituje u različitim vremenima i među različitim narodima, počivajući, međutim, uvijek na temeljnom i dubokom duhovnom jedinstvu²⁰. Premda se Schmitt sa Guénonovim djelom susreo, po svemu sudeći, tek u tridesetim godinama 20. stoljeća, njegova shvaćanja o jednosti u mnogolikosti Ilirije kao da su na neki način misaono nago-vijestila i predodredila mogućnost susreta s Guénonovim razmatranjima o *tradition primordiale* i pojedinačnim duhovnim tradicijama kao njenim očitovanjima u različitim mjestima, vremenima i narodima²¹.

Imajući sve navedeno u vidu, mora se zaključiti da nam je Schmitt svojim razmišljanjima pružio jedan nov i do sada nepoznat ključ za razumijevanje Balda Bogišića. Bogišić, jedan od malobrojnih Schmittovih „Velikih Ilira”, bio je jedini pravnik među tim rijetkim osobnostima u posljednja dva tisućljeća koja su na najpotpuniji način utjelovile *genius loci* Ilirije: njeno jedinstvo u različitosti tradicija množine religija, naroda i jezika. I doista, kada se promatra Bogišićev lik i djelo u njegovoj cijelosti, čovjek se ne može oteti dojmu o tom cavtatskom pravniku i poliglotu kao velikom sjedinitelju univerzalnog i lokalnog, latinstva i slavenstva, učenog prava i običajnog prava. Ta Bogišićeva *unitas in diversitate* posebice se očitovala u njegovoj kodifikaciji kao najvećem od svih njegovih djela i o tome će svakako biti riječi dalje u tekstu. No potrebno je prije svega razmotriti što je Schmitt sam rekao o tom kodifikatorskom veledjelu.

SCHMITT I BOGIŠIĆEVO DJELO

U svom već spomenutom pismu Smendu od 14. rujna 1925, Schmitt prije svih ostalih stvari ističe da je Bogišić „autor Crnogorskog zakonika

²⁰ Literatura o Guénonu danas je također gotovo nepregledna. Stoga upućujemo jedino na recentan pregled: Faure (ed.), *René Guénon. L'appel de la sagesse primordiale*, Paris, 2015, s uputama na izvorna djela i daljnu sekundarnu literaturu. U našoj sredini, od malobrojnih radova, filozofski je posebice poticajan sljedeći kratki uvod: Kopic, „Novi srednji vijek”, *Behar: časopis za književnost i društvena pitanja*, br. 140, 23 (2018), 20 i sl.

²¹ Detaljnije o odnosu Schmitta spram Guénona v. npr. Grottanelli, „Mircea Eliade, Carl Schmitt, René Guénon, 1942.”, *Revue de l'histoire des religions*, 219 (2002), 325 i sl.

iz 1888”²². U navedenom kontekstu, Schmitt posebice ističe „da je toj kodifikaciji Karl Dickel posvetio cijelu jednu panegiričku knjigu, kako bi je preporučio povjerenstvu za izradu Njemačkog građanskog zakonika kao uzor”²³. Znana je činjenica da je Bogišić zajedno s tim poznatim njemačkim sucem i profesorom u nekoliko navrata između 1883. i 1885. kritički raščlanio svaki propis budućeg OIZ-a²⁴. No u našem je kontekstu važnije da Schmitt nijednom riječju nije doveo u pitanje Dickelovu ocjenu o izvrsnosti i uzornosti Bogišićeve kodifikacije. Štoviše, u daljnjem tijeku pisma Smendu sasvim je razvidno implicitno Schmittovo pristajanje uz Dickelovo mišljenje, uz određene dodatne, iznimno interesantne opaske:

„Prvo mi se činilo da ovdje vidim posebno, historijsko značenje malih zemalja te sam domišljao da su još samo Crna Gora i Švicarska (sa svojim znamenitim Huberom) sposobne za kodifikaciju te da mogu iznjedriti velikog zakonodavca (*Législateur*). To međutim samo dokazuje da je vrijeme kodifikacija, Likurga i Solona prošlo, isto kako je prošlo vrijeme i mnogih drugih simpatičnih stvari. Ono što mi je ovdje postalo jasnim jest značenje velikih država”²⁵.

Navedeno Schmittovo razmatranje, usprkos svoje kratkoće, iznimno je važno te bogato nadasve značajnim misaonim motivima i nijansama. Krećući se na tragu spomenutog Dickelovog panegirika, čini se da je Schmitt ponajprije bio mišljenja da su jedino male zemlje, poput Crne Gore ili Švicarske u stanju donijeti kodifikacije te „poroditi” lik velikog zakonodavca. „Veliki Ilir” Baldo Bogišić jest, uz velikog švicarskog pravnika Eugena Hubera (1849–1923), očito jedini takav *Législateur* u općim razmjerima! Teško je i zamisliti veće laude od ovih. Kriterij kojim

²² Schmitt/Smend, *op. cit.*, 48.

²³ *Ibid.*, 48. Schmitt kao „panegiričku knjigu” spominje sljedeću raspravu o Bogišićevoj kodifikaciji: Dickel, *Über das neue bürgerliche Gesetzbuch für Montenegro und die Bedeutung seiner Grundsätze für die Kodifikation im allgemeinen mit Bemerkungen über den neuen Entwurf eines deutschen bürgerlichen Gesetzbuches*, Marburg, 1889. U Parizu je 1891. godine izašao i francuski prijevod te rasprave.

²⁴ Zimmermann, *op. cit.*, 189 i sl. Bogišić je s Dickelom bio u prijateljskim odnosima.

²⁵ Schmitt/Smend, *op. cit.*, 49.

se rukovodio Schmitt pri ovakvoj iznimno isključivoj pozitivnoj selekciji jest bez sumnje izvornost određene kodifikacije kao zakonodavnog djela. Crnogorski *Opšti imovinski zakonik* OIZ i švicarski *Zivilgesetzbuch* (ZGB) nedvojbeno čvrsto povezuje — pored magistralnog nomotehničkog umijeća toliko udaljenog od uobičajenog epigonskog oponašanja već postojećih kodifikacija — njihova autohtonost, tj. utemeljenost u običajnom pravnom svijetu sredina u kojima su ta dva zakonika nastala²⁶.

U upravo raščlanjenoj prvoj citiranoj rečenici, za razliku od maločas, opet nailazimo na „pravoga” Schmitta, mislioca često usredotočena na jake figure politike i prava. Ovog puta glavni protagonisti nijesu diktator²⁷, suveren²⁸ ili *Führer*²⁹, već *Législateur* kao veliki zakonodavac. No riječ je nedvojbeno o istoj vrsti fascinacije.

²⁶ Općenito o Bogišićevoj kodifikaciji v. knjige navedene u bilj. 2, s uputama na daljnju literaturu; o švicarskom građanskom zakoniku (ZGB) i njenom tvorcu Eugenu Huberu v. npr. Wieacker, *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit* unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Entwicklung, Göttingen, 1967, 488 i sl.; Šarkić/Popović, *Veliki pravni sistemi i kodifikacije*, Beograd, 2005, 186 i sl., s uputama na daljnju literaturu. U pogledu utemeljenosti crnogorskog OIZ-a u običajnom pravnoj kulturi, najbolje je krenuti od razmatranja samog njegovog kodifikatora; v. Bogišić, „Metod i sistem kodifikacije imovinskog prava u Crnoj Gori”, u: *Izabrana djela. Tom IV. Studije i članci*, Podgorica/Beograd, 2004, osobito IV. poglavlje, pod naslovom „Zakonik prema običaju”, 216 i sl.; o običajnom pravu kao izvoru prava u švicarskom ZGB-u v. npr. Bucher, „Rechtsüberlieferung und heutiges Recht”, *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht* 8 (2000), 432 i sl., osobito 474 i sl.

²⁷ V. npr. Schmitt, *Die Diktatur. Von den Anfängen des modernen Souveränitätsgedankens bis zum proletarischen Klassenkampf*, München, 1921.; o Schmittovom konceptu diktature v. recentno Kelly, „Carl Schmitt’s Political Theory of Dictatorship”, u: Meierhenrich, Simons (eds.), *op. cit.*, 217. i sl., s uputama na daljnju literaturu.

²⁸ V. npr. Schmitt, *Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*, Berlin, 1922, koja sadrži (str. 9.) jedno od najpoznatijih Schmittovih određenja: „Souverän ist, wer über den Ausnahmezustand entscheidet” („Suveren onaj koji odlučuje o izvanrednome stanju”); o navedenom Schmittovom djelu v. recentno, Vatter, „The Political Theology of Carl Schmitt”, u: Meierhenrich, Simons (eds.), *op. cit.*, 245 i sl., s uputama na daljnju literaturu.

²⁹ V. npr. Schmitt, „Der Führer schützt das Recht”, *Deutsche Juristen-Zeitung*, 39 (1934), 945 i sl.

I druga navedena rečenica koja se odnosi na Bogišićevu kodifikaciju također nam otkriva tipične topose Schmittova mišljenja. U njoj Schmitt, ne odustajući nipošto od svog iznimno pohvalnog mišljenja o Bogišiću, zaključuje da se doba kodifikacija i velikih zakonodavaca zapravo završilo. Implicitno nazivajući Bogišića imenima slavnih starogrčkih zakonodavaca Likurga i Solona, tj. na sasvim jednaki način kako ga je emfatički izvorno nazvao još 1872. godine dubrovački grof Niko Pucić (1820–1883), prilikom prvih vijesti o tome da će baš Bogišić biti crnogorski kodifikator³⁰, Schmitt smatra da je vrijeme takvih velikih zakonotvornih pojedinaca za nama. Teško je iz sačuvanog teksta pisma sa sigurnošću zaključiti šta je Schmitta točno navelo na tada avangardan zaključak o ulasku u postkodifikacijsku i postkodifikatorsku eru, međutim, čini se da je i u ovom kontekstu smatrao kako vrijeme „malih zemalja” (*kleine Länder*) definitivno iščezava, potcrtavajući na koncu značenje „velikih država” (*große Staaten*)³¹. Ne treba biti krajnji upućenik u Schmittovo djelo da bi se u navedenom razlikovanju vidjela jezgra kasnije razvijenog shvaćanja o kraju klasične novovjekovne državnosti na čije mjesto stupa koncept „veleprostora” (*Großraum*) i njemu pripadno carstvo (*Reich*) sa korjenitim posljedicama i po do tada uvriježeni koncept zakonodavstva³².

³⁰ Pucićevo pismo Bogišiću od 2. srpnja 1872, u kojemu, priopćavajući mu vijest da se najozbiljnije priprema Bogišićevo imenovanje za crnogorskog kodifikatora, doslovce ističe sljedeće: „Evo te dakle u tvome životu Solona i Likurga Crne Gore i Brda, ali što nijesu bili ni Solun ni Likurgo nagrađen od velike države, kakome je Rusija, i male države kakova je Crna Gora”; pismo je po prvi puta objavio 2016. godine Rašović, *op. cit.*, 85. Posebno je interesantno istaknuti da grof Pucić, osim spominjanja Solona i Likurga na koje nailazimo i kod Schmitta, izričito spominje i opreku „male i velike države”, što također čini i Schmitt u svojim nekoliko maloprije citiranih rečenica o Bogišićevoj kodifikaciji. Je li moguće da je Schmitt imao u rukama ovo davno Pucićevo pismo u vrijeme dok je iz Cavtata pisao Rudolfu Smendu?

³¹ U povijesno-teorijskom smislu, navedeni je fenomen po prvi puta raščlanio poznati talijanski civilist i pravni teoretičar Natalino Irti tek krajem sedamdesetih godina prošlog stoljeća u svom fundamentalnom radu „Letà della decodificazione”, objavljenom u časopisu *Diritto e società* 5 (1978), 613 i sl., no krećući se u znatno drukčijem kontekstu od Schmittovog.

³² V. ponajprije Schmitt, *Völkerrechtliche Großraumordnung und Interventionsverbot für raumfremde Mächte. Ein Beitrag zum Reichsbegriff im Völkerrecht*,

Bez obzira na navedene dalekosežne Schmittove koncepcije koje znatno nadilaze našu temu, ostaje činjenica da je veliki njemački pravnik i mislilac smatrao kako je Bogišić jedan od malobrojnih „Velikih Ilira” i „velikih zakonodavaca”. Polazeći od navedenih Schmittovih uvida, u zaključku ovog priloga pokušat će se razvidjeti u kojoj se mjeri njegovo inovativno shvaćanja Bogišića može prepoznati u samom Bogišićevu djelu.

ZAKLJUČNE NAPOMENE

Kako smo vidjeli, sukladno Schmittovom shvaćanju, Bogišić je kao svaki „Veliki Ilir” na egzemplaran način zrcalio samu bit „ilirstva”: jedinstvo u različitosti tradicija množine religija, naroda i jezika. U Bogišićevom slučaju i pravnih tradicija. Ima li navedeno, do sada neotkriveno Schmittovo shvaćanje, utemeljenje u samom Bogišićevu djelu?

Schmitt se nije pobliže pozabavio tim pitanjem u pogledu različitosti pravnih tradicija. Stoga preostaje na njegovu tragu pokušati odgovoriti: kako u tom smislu stoji stvar sa samim Bogišićevim veledjelom, crnogorskom kodifikacijom? U svojevrsnom manifestu svojih kodifikatorskih nastojanja, naslovljenom *Povodom crnogorskog građanskog zakonika. Nekoliko riječi o načelima i metodu usvojenim pri izradi*, Bogišić između temeljnih takvih načela ističe i sljedeće: „Da bi se izbjegao svaki dualizam, ili rascijep u pravu, i da se olakša spajanje između novijeh i starijeh elemenata, valja da se prvi uvode takim načinom, da između svih njih bude stajalo uzajamno i neprekidno općenje”³³. Na drugom mjestu, u svojoj temeljnoj raspravi *Metod i sistem kodifikacije imovinskog prava u Crnoj Gori*, Bogišić ovu temeljnu misao formulira na sljedeći način: „Primjena nove stvari u zakonik treba da se učini načinom kako će ostati u neprestanoj živoj i neposrednoj uzajamnoj svezi sa narodnim životom i pravilima koja otuda organički potekoše, te se s njima stopiti

---

Berlin, 1939; o Schmittovim konceptima „veleprostora” i „carstva” v. recentno Simons, „Carl Schmitt’s Spatial Rhetoric”, u: Meierhenrich, Simons (eds.), *op. cit.*, 776 i sl., s uputama na daljnju literaturu.

³³ Cit. Bogišić, „Povodom crnogorskog građanskog zakonika. Nekoliko riječi o načelima i metodu usvojenim pri izradi. Pismo jednom prijatelju”, u: *Izabrana djela*, *op. cit.*, 7.

u jednu cjelinu i time izbjeći svaki mogući dualizam u pravu³⁴. Navedeno unutarnje obilježje kodifikacije nužno će djelovati i daleko onkraj „male zemlje”: „Spoljašnje odnošaje ne mogući i ne trebajući gubiti iz vida, zakonik valja da u isto vrijeme pruži priliku Crnogorcima, da ste ku opći pojam o pravu u inostranstvu; a inostrancima, da imaju ideju o osobinama crnogorskoga prava³⁵.”

Kako je razvidno na temelju navedenih Bogišićevih izričaja, njegova kodifikacija sadrži među svojim odredbama i znatan broj instituta koji ne potječu iz običajnog prava, već predstavljaju za narodni život „novu tvar”. Riječ je tu, naravno, o institutima nastalim u okviru višestoljetne tradicije europskog učenog prava (*Gelehrtes Recht*), utemeljene na rimskim pravnim izvorima³⁶. Bogišić je nastojao na svaki način postići jedinstvo te dvije različite pravne tradicije, težeći premostiti svaki dualizam ili rascjep u svijetu prava. Podsjećajući se ovdje na činjenicu da su određene odredbe Bogišićeve kodifikacije imale svoj temelj i u osmanskoj pravnoj tradiciji³⁷, čini se neupitnim kako je Schmittova intuicija

---

³⁴ Cit. Bogišić, „Metod i sistem kodifikacije imovinskog prava u Crnoj Gori”, *op. cit.*, 159.

³⁵ Cit. Bogišić, „Povodom crnogorskog građanskog zakonika”, *op. cit.*, 7.

³⁶ Općenito o utjecaju rimske pravne tradicije na Bogišićevu kodifikaciju, v. npr. Zocco-Rosa, „Influssi di diritto romano sur una legislazione Slavo-serba”, in: *Mélanges G. Cornil*, Vol. II, Paris, 1926, 634 i sl.; Bogojević-Gluščević, „Rimska pravna pravila u zakonjačama Opšteg imovinskog zakonika za Knjaževinu Crnu Goru”, *Istorijski zapisi* (78) 1–4/2005, 7 i sl.; Petrak, „Imovinskopravne *regulae iuris* u Bogišićevu zakoniku i njihovo aktualno značenje”, u: *Bogišić i kultura sjećanja*, *op. cit.*, 98. i sl.; Petrak, „Rimski temelji uređenja zablude (*error*) u Bogišićevu zakoniku”, u: Hlača (ed.), *Povijest i sadašnjost građanskih kodifikacija*, Rijeka, 2014, 85 i sl.; Rašović, *op. cit.*, posebice 219 i sl. Sam Bogišić na nekoliko mjesta posebice ističe koje je institute, pripadne rimskoj pravnoj tradiciji, ugradio u OIZ. Tako u svojem spisu „Povodom crnogorskog građanskog zakonika” (*op. cit.*, 11), Bogišić kao primjere takvih instituta navodi posjed (*possessio*), dosjelost (*usucapio*), zastaru (*praescriptio*), služnosti (*servitutes*) te hipoteku (*hypotheca*), dok na drugom mjestu, u svojoj temeljnoj raspravi „Metod i sistem kodifikacije imovinskog prava u Crnoj Gori” (*op. cit.*, str. 208), ističe kako su takvi elementi i „...*dolus, culpa, error, vis* itd.,”

³⁷ O utjecaju osmanske pravne tradicije na Bogišićevu kodifikaciju v. npr. Bogojević, „Kratka paralela između uvodnog dela Medžela i završnog dela Bogišićevog crnogorskog imovinskog zakonika”, *Arhiv za pravne i društvene nauke* 36/53 (1938) 81 i sl.; Begović, „Sličnosti između Medžele i Opšteg imovinskog zakonika za Crnu Goru”, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 5 (1954–1955) 33 i sl.

da je Bogišićeva veličina, kao i svakog od malobrojnih „Velikih Ilira”, bila u tome da je povezivao u organsko i čvrsto svezano jedinstvo različite tradicije „zemlje Ilirije”, odnosno da je stvarao posebnu ilirsku *universitas in diversitate*, čak i ako se u pojedinim krajnjim slučajevima to jedinstvo moglo očitovati u stvarnosti kao *coincidentia oppositorum*. Stoga valja na koncu ovog priloga istaknuti da iznesena Schmittova razmatranja, premda uzgredan plod jednog davnog cavtatskog ljetovanja, mogu otvoriti sasvim nova vrata za produbljeno čitanje i razumijevanje lika i djela Balda Bogišića.

Marko PETRAK

CARL SCHMITT AND BALDO BOGIŠIĆ

Summary

The purpose of this paper is to depict Carl Schmitt's relationship towards Baldo Bogišić. Carl Schmitt (1888–1985), one of the last century's most significant European lawyers and philosophers of law and politics, was not able to meet Baldo Bogišić (1834–1908), an eminent lawyer and polymath from Cavtat (*Ragusa Vecchia*) and author of the *General Property Code for the Principality of Montenegro* (*Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru — OIZ*) (1888) during Bogišić's lifetime. However, due to family circumstances, Schmitt spent the summer of 1925 in Cavtat, where he got better acquainted with *vita et opera* of Bogišić, which left a lasting impression upon him. Written traces about Schmitt's days in Cavtat have been preserved in three different sources: his correspondence, his Dalmatian travel log and his diaries from the period. Schmitt considered Bogišić to be one of the rare “great Illyrians” of all times, i. e. one of those epochal personalities that have embodied Illyria's *genius loci*: its unity in diversity of traditions of various religions, peoples and languages. Apart from that, Schmitt considered Bogišić, together with Swiss Eugen Huber (1849–1923), the greatest codifier of civil law of all times. The paper will try to explain the reasons behind Schmitt's admiration for Bogišić, and demonstrate why Schmitt's reflections give us a new key for a deeper reading and understanding of the life and work of Baldo Bogišić.